

TÜRKİYE'DE OKUTULAN ORTA ÖĞRETİM COĞRAFYA DERS KİTAPLARINDA ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARINA YÖNELİK KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIM

Yard. Doç. Dr. Okan YAŞAR*

Özet

Bu çalışma, Türkiye'de okutulan orta öğretim coğrafya ders kitaplarındaki ölçme ve değerlendirme çalışmalarının karşılaştırmalı bir analizini yapmaktadır. Bu anlamda coğrafya ders kitaplarında yer alan ölçme ve değerlendirme çalışmaları nicelik ve nitelik açısından ele alındıktan sonra sorular, zihinsel alan basamaklarına göre sınıflandırılmaktadır. Buna ilaveten coğrafya öğretmenlerinin sınıf içinde gerçekleştirdiği yazılı ve sözlü ölçme ve değerlendirme çalışmalarında göz önünde bulundurması gereken hususlar belirtildikten sonra, coğrafya ders kitaplarında yer alması gereken ölçme ve değerlendirme yeterlilikleriyle ilgili öneriler sıralanmaktadır.

***Anahtar Kelimeler:** Orta Öğretim, Coğrafya Dersi, Hedef Davranışlar, Ölçme ve Değerlendirme*

Abstract

A Comparative Approach Directed to The Assessment and Evaluation Studies in The Geography Course Books Taught at The Secondary Education in Turkey

This study analyses the assessment and evaluation studies comparatively in the geography course books of the secondary education taught in Turkey. In this sense, after the assesment and evaluation studies which are taken place in the geography course books have been dealt both in respect of quantity and quality, the questions are classified according to the mental field phases. In addition to this, after the subject matters to be taken into consideration in the written and verbal assessment and evaluation studies that the gegraphy teachers have realized in the classroom have been stated, the suggestions concerning the assessment and evaluation sufficiencies that should be included in the geography course books have been put in order.

***Key Words:** Secondary Education, Geography Course, Target Behaviours, Measurement and Evaluation.*

1. GİRİŞ

Öğretimin gerçekleşmesi için öğretim araçlarına ihtiyaç vardır. Öğretim araçları, öğrenenlerin gerekli davranışları kazanmasında en uç işlevi yerine getirir. Öğrenmenin zamanında gerçekleşmesi, kalıcı olması ve öğrenme ortamının sağlıklı bir şekilde oluşmasında öğretim araçları kullanılmaktadır. Öğretim ortamında en yaygın kullanılan araç ise kitaplardır. Ders kitaplarının diğer araçlara göre elde edilmesi ve kullanımı kolaydır. Diğer araçlara göre de çok farklı işlevlere sahiptir. Bu nedenle, en çok kullanılan araç konumundadır. Kitaplar içinde, öğretim ortamında en çok kullanılanları da ders kitaplarıdır. Çünkü bir kitabın ders kitabı olarak nitelendirilmesi, ilgili dersin programıyla örtüştüğü anlamına gelmektedir. Dolayısıyla programın hedef ve davranışlarının gerektirdiği strateji, yöntem ve teknikleri uygulamaya elverişli bir araç demektir. Bu açıdan bakıldığında ders kitabı, bir çok aracın işlevini yerine getirme durumunda olan bir araçtır. İyi hazırlanmış ders kitapları, konuların sıralanışı, hazırlık-değerlendirme soruları ve hazır etkinliklerle amaca uygun, düzenli ve hızlı bir öğretimin yapılmasına imkân verir (Kılıç & Seven, 2002, s.17-22). Yapılan bir araştırmada; Amerika Birleşik Devletleri, İsveç, Yunanistan, Avustralya ve

Japonya’da, en fazla kullanılan öğretim materyalinin ders kitabı olduğu anlaşılmıştır (Pettersson ve Diğerleri, 1991).

Ders kitapları, öğrenci ve öğretmene kendisini değerlendirme imkânı vermektedir. Ders kitaplarında bulunan değerlendirme çalışmaları, öğretimin başarılı bir şekilde yürütülmesine yardımcı olmaktadır. Başka bir ifadeyle, belirlenen hedeflere öğrencilerin ulaşma düzeylerini, ulaşamamışsa nedenlerini ve hangi noktada problemin olduğunu tespit etmek değerlendirme ile mümkün olmaktadır. Ders kitaplarında bulunması gereken değerlendirme çalışmaları üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar: 1-Hazırlık Çalışmaları, 2-Ünite/konu ortası değerlendirme ve 3-Ünite/konu sonu değerlendirme şeklinde sıralanabilir. Okulda verilen eğitime bağlı olarak bilginin ölçülmesinde sözü edilen değerlendirme çalışmalarının amacı; hedeflere bağlı olarak bireyin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal yeterliliklerini tespit etmektir.

Okulda verilen eğitime bağlı olarak bilginin ölçülmesinde etkili olan faktörleri yedi başlık altında sıralayabiliriz:

1. Öğrencinin derse hazır oluş seviyesini belirlemek, 2. Değerlendirme ile öğrencilerin ne oranda öğrendiklerini ve öğretimin kuvvetli ve zayıf taraflarının belirlenmesini sağlamak, 3. Değerlendirme, öğrencilerin, öğretilen bilgi, beceri ve alışkanlıklara ne derece ulaşmış olduklarını tespit etmek ve gerekli görülen tedbirleri almak, 4. Her ünitenin sonunda öğretilmesi planlanmış davranışlardan hangisinin tam olarak öğrenildiğini, hangilerinin de tam olarak öğrenilmediğini tespit etmek, 5. Öğretmenin izlediği yolun, yaptığı öğretim çalışmalarının verimini ölçmek, 6. Öğrencilerin düzeylerini, amaçlanan davranışlara hangi ölçüde yaklaştıklarını belirlemek, hedeflerle tutarlı öğrenme düzeyini belirlemek, 7. Öğrencilerin çalışmalarını değerlendirmesi, bir çok açıdan kendini tanıması ile mümkün olabilecektir.

Çoğu ders kitaplarında olduğu gibi Coğrafya ders kitaplarında da öğrencinin derse hazırlıklı gelmesi ve ünite/konuya yönelik ön hazırlıkları sağlamak amacı ile ders kitaplarında hazırlık sorularına yer verilmektedir. Ünite/konular itibariyle kazandırılması hedeflenen bilgi, tutum ve beceriler ise söz konusu ünite/konu metnine dayalı sorular yoluyla kazandırılmaya çalışılır. Ancak Türkiye’de coğrafya öğretmenlerinin önemli bir bölümü ders kitaplarında yer alan ünite sonu sorularına genellikle bağlı kaldığı görülmektedir. Bu düşünce; -yıllardır-gerek gözlemlerim ve gerekse “Okul Deneyimi” ve “Öğretmenlik Uygulaması” dersleri kapsamında orta öğretim kurumlarında uygulama yapan öğretmen adayı öğrencilerin kaleme aldığı gözlem raporlarının ortak bir sonucudur. Öğretmenlerin ünite sonu sorularına sıkça başvurması nedenleri arasında; konuları ders süresi dışına taşmadan bitirme endişesi olduğu kadar, derse hazırlanma sürecinde kolaycılığa kaçma düşüncesi de etkili olmaktadır. Oysa öğretmen, sınıf içerisindeki etkinliğini sorular yoluyla belirleyen bir eğitici olarak kabul edilmektedir. Ancak öğretmenin ders kitabında yer alan sorulara genellikle bağımlı kalması kendisini pasif bir konuma itebilmektedir. Böylece öğretmen üretici değil tüketici konuma geçmektedir.

Bununla birlikte, kitaplara bağlı ölçme değerlendirme işlemleri; öğretme-öğrenme sürecinin en önemli parçalarından biri olan öğrencilerin, kendi duygu ve düşüncelerini ifade edebilecekleri, bazı bilgi, beceri ve izlenimlerini uygulamalı olarak gösterebilecekleri yeterliliklerden uzak kalmalarına sebebiyet vermektedir. Böylece öğrenci; soruları metine bağlı olarak cevaplayabilen, kendi duygu ve düşüncelerini rahatça ifade edemeyen *pasif* bir konuma itilmektedir.

Ders kitaplarının fiziksel, görsel ve eğitsel tasarımı ile dil ve anlatım açısından taşıması gereken nitelikleri ile çeşitli disiplinlerde yazılmış ders kitaplarının söz edilen alanlardaki değerlendirmelerini yapan bir çok araştırma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; Katz (1984), Kent ve Diğerleri (1996), Kılıç & Seven (2002), Küçükahmet (2003), Grahm (1986), Milli Eğitim Bakanlığı (1995), Price (1981), Şahin (1990), Şahin ve Diğerleri (2001) ve Özgen (1987)’dir. Bununla birlikte ortaöğretim coğrafya ders kitapları ile bu kitaplardaki ölçme ve değerlendirme çalışmalarının yeterlilikleri açısından değerlendirilmesine ilişkin çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Dolayısıyla bu makale; Türkiye’de ortaöğretim coğrafya ders kitaplarında yer alan ölçme ve değerlendirme çalışmalarının karşılaştırmalı analizini yaparak,

mevcut durum ve sorunlar tespiti sağlayarak geleceğe dönük öneriler getirmektedir. Ayrıca bu alanda çalışacak araştırmacılara fikir verebilir.

2. Çalışmanın Amacı ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı; ortaöğretim coğrafya ders kitaplarında yer alan ölçme ve değerlendirme çalışmalarının karşılaştırmalı analizini yapmaktır. Araştırmaya konu teşkil eden kitaplar; öğrencilerin bilgi, kavram ve davranış basamağındaki yeterliliklerini tespit etmeyi amaçlayan ölçme ve değerlendirme çalışmalarını ne ölçüde sağladıkları karşılaştırmalı bir yaklaşımla ortaya konulmaktadır. Ancak çalışma, Bloom taksonomisi temel alınarak sürdürülmüştür (*Bloom, 1956, s.141-225*).

İncelenen ders kitaplarını; gerek Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bir komisyona yazdırılmış coğrafya ders kitapları ve gerekse Milli Eğitim Bakanlığı denetiminden geçerek, özel sektör tarafından hazırlanmış ve okutulma süresi dolmamış olan ders kitapları teşkil etmektedir. Ele alınan her kitap; hem kendi ölçüğünde ve hem de kendi türünde diğer kitapla karşılaştırılarak ünitelerin ve konuların hedef davranışlarının ölçülmesinde çeşitli ve yeterli ölçme ve değerlendirme çalışmalarına yer verip vermediği saptanmaya çalışılmaktadır. Hedef davranışların ölçülmesinde, ölçme araçlarının nitelikleri bakımından değerlendirilmesi yapılmaktadır (Tablo 1-6).

Bununla birlikte öğretmenlerin sınıf içinde gerçekleştirdikleri yazılı ve sözlü ölçme ve değerlendirme çalışmalarının özellikleri ve söz konusu sınavlarda göz önünde bulundurulacak hususlar ifade edildikten sonra, coğrafya ders kitaplarında bulunması gereken ölçme ve değerlendirme teknikleri ile öğretmenin uygulaması gereken ölçme ve değerlendirme stratejileri üzerinde durulmakta ve öneriler de bulunmaktadır.

3. Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitaplarında Ölçme ve Değerlendirme

Tüm derslerde olduğu gibi Coğrafya dersinin de öğretim programına yönelik gerçekleştirmek istediği genel ve özel hedefleri bulunmaktadır. Bununla birlikte Coğrafya ders kitaplarında yer alan hazırlık, ünite/konu ortası ve ünite sonu soruları; derse ilişkin genel ve özel hedeflerin amaca ulaşım ulaşmadığını değerlendirmek amacıyla kullanılan araçlar olarak kabul edilmektedir. Söz konusu soruların diğer bir amacı da; öğrencileri bilgi, beceri, tutum ve davranış açısından geliştirmek ve değerlendirmektir.

Türkiye’de ders kitaplarındaki ölçme ve değerlendirme çalışmalarına ilişkin yapılan araştırmalarda hazırlık ve değerlendirme sorularıyla ilgili aşağıdaki problemler tespit edilmiştir: 1-Değerlendirme sorularında kapsam geçerliği yeterince sağlanamamaktadır, 2-Öğrencileri düşünmeye, araştırmaya ve yaratıcılığa sevk edecek sorulara fazlaca yer verilmezken; genel olarak ezbere dayalı bilişsel alanın bilgi basamağındaki sorulara çoğunlukla yer verilmektedir, 3-Değerlendirme ve hazırlık soruları bölümünde yeterli oranda kavrama ve uygulama basamağında sorulara yer verilmemektedir, 4- Ders kitaplarında yeterli oranda eleştirmeli, kısa cevaplı ve çoktan seçmeli sorular bulunmamaktadır ve 5- Değerlendirme sorularına büyük ölçüde cevap anahtarları verilmemektedir (*Yiğitarıslan,1995; Seven, 2001*).

Türkiye’de orta öğretim ders kitaplarında görülen sorunların benzer bir şekilde coğrafya ders kitaplarında da yer aldığını görülmektedir. Coğrafya ders kitaplarında yer alan ölçme ve değerlendirme çalışmalarında karşılaşılan sorunlara geçmeden önce, coğrafya ders kitaplarındaki ölçme ve değerlendirme şekillerini yakından tanımamızda fayda bulunmaktadır.

Coğrafya ders kitaplarında yer alan ölçme ve değerlendirme çalışmaları üç bölümden oluşmaktadır: 1-Ünite başlarında yer alan hazırlık çalışmaları, 2-Ünite/konu içi değerlendirme çalışmaları ve 3-Ünite sonu değerlendirme çalışmaları.

Hazırlık çalışmaları, ön bilgilerin gözden geçirilmesini sağladığı gibi yeni bilgilerin öğrenilmesine de temel oluşturur. Öğrencilerin bir üniteye başlarken sahip oldukları bilişsel ve duyuşsal giriş davranışları, öğrencilerin ilgili üniteyi ne derece öğrendiklerini ve onların bu üniteyi belli bir düzeyde öğrenebilmeleri için hangi şartların gerekli olacağını göstermek

bakımından önemlidir (*Kılıç & Seven, 2002, s.71*). Bununla birlikte Milli Eğitim Bakanlığı “*Ders Kitapları İnceleme Yönetmeliği*”ne göre, hazırlık sorularının sahip olması gereken özellikler şunlar olmalıdır: 1-Öğrencide ünite veya konuyu öğrenmek için ilgi ve istek uyandırmalıdır, 2- Öğrencilerin yakın çevresi, ihtiyaçları ve günlük yaşantısı ile ilgili olmalıdır, 3-Öğrencileri seviyelerine uygun araştırma, inceleme, deney ve gözlem yapmaya teşvik etmelidir ve 4-Öğrencilerin bilgi ve beceri birikimlerine uygun olmalıdır (*Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, 1995*).

Burada ifade edilmesi gereken noktalardan biri de; hazırlık soruları gözlemlenebilir ve ölçülebilir davranışları içermelidir. Soru ve çalışma sayısı öğrencilerin çok fazla zamanlarını almayacak şekilde düzenlenmelidir. Somut, gerçekleştirilebilir davranışlara yönelik olmalıdır. Ayrıca hazırlık çalışmaları öğrencilerin yakın çevresi, ihtiyaçları ve günlük yaşantısı ile ilgili olmalıdır. Öğrencide eleştirel düşünmenin gelişmesini sağlayan çalışmalara yer verilmez (*Kılıç & Seven, 2002, s.72-73*). Gelişigüzel hazırlanmış hazırlık soruları öğrencileri ünite/konulara hazırlayamamakta ve hatta motive etmekten uzak kalmaktadır.

Ders kitaplarında konuların sunumu sırasında ara değerlendirmelere de yer verilmektedir. Konuların işlenişi sırasında yapılan ara değerlendirme sorularını uyarıcı sorular, pekiştirici sorular, geliştirici sorular ve araştırma soruları teşkil etmektedir. Uyarıcı sorular, konu başlarında öğrencilerin konuya karşı uyarılmalarını sağlayan sorulardır. Öğrencilerin öğrendiklerinde kalıcılığı sağlamak ve konuların tekrarlanmasını ve kontrolünü sağlamak amacıyla sorulan sorulara ise pekiştirici sorular denir. Öğrenci, pekiştirici sorular ile konuyu öğrenememişse yeniden çalışması gerektiği bilincine varacaktır.

Geliştirici sorular, işlenen konuyla ilgili öğrencinin zihninde şemaların tam olarak oturmasını sağlar. Öğrenci bir konuyu öğrenebilir. Ancak onun üzerinde detaylı bir şekilde düşünüp, sınırlarını iyice çizmez ise zamanla bu bilgileri başka bilgilerle karıştırır. Öğrencinin elde ettiği bilgiyi geliştirip, kendisine mülk edecek sorularla karşılaşmasını sağlamak gerekir. Son olarak, konuların sunumu sırasında baş vurulan sorulardan biri de alıştırma sorularıdır. Alıştırma soruları, işlenen konuyla ilgili kazanılan bilgilere eleştirel bir gözle bakılmasını ve bilginin zenginleştirilmesini sağlar. Öğrencilerin ilgilerini sürekli kılmak için bu tip sorulara yer verilebilir. Bu tip sorular, konuyla çok daha yakından ilgilenen ve geniş bilgi edinmek isteyen öğrencilere de rehberlik eder (*Kılıç & Seven, 2002, s.74*).

Sonuç olarak, konuların sunumu sırasında ders kitaplarında yer alan bu tür sorular, öğrencilerin derse katılımını sağladığı gibi, öğrenmeye de önemli bir katkı sağlamaktadır. Öğretmen gözlemlerine göre hangi tip soruların hangi konularda sorulması gerektiğini çok iyi planlamalı ve gerektiğinde uygulamaya geçmelidir.

Ölçme; belli bir özelliğe, bir bireyin sahip olma derecesini sayısal olarak betimlemeye denir (Linn & Gronlund, 1995). Değerlendirme ise ölçme sorularına belirli kurallar (ölçütler) çerçevesinde yapılan yargılama, karar verme ve yorumlama işidir. Eğitimde değerlendirme, öğretmenin öğrenciyi tüm yönleriyle tanıması, öğrencinin başarı gücünü tahmin etmesi ve değerlendirme sonuçlarını başarısını tayinde işe yarayan bir dönüt sistemi ve aracı olarak kabullenmesi, öğrenci hakkında her türlü bilgiyi toplayıp bunlara dayalı olarak öğrenciyi bir üst düzeye çıkarma çabasıdır (Korkmaz, 2001, s.117).

Ders kitaplarında ünite sonlarında yeni bir üniteye geçmeden önce ünitenin hedef davranışlarına ulaşıp ulaşılmadığını tespit etmek için değerlendirme yapılması gerekmektedir. Söz konusu yaklaşım öğretmene, öğretme-öğrenme sürecinin niteliğini sorgulama ve eksikliklerini görme ve düzeltme imkânı sağlar. Günümüzde ders kitaplarında, ünite sonlarında sadece o üniteyi kapsayan sorular yer almaktadır. Ancak bu sorular çoğu kez öğrencilerin kendilerini değerlendirmelerinde yeterli olmamaktadır. Çünkü öğrenciye, cevapladığı soruların ne kadarını doğru cevapladığında, başarı düzeyinin ne olacağını bildirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla kitapta; alınan puanının ne anlama geldiğini belirten bölümlerin yer alması, kitabın kullanılışlığını arttıracaktır. Bu bağlamda Coğrafya ders kitaplarında ünite sonu sorularında bulunması gereken nitelikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Ölçme işleminde kullanılan ölçme aracının hedef davranışlara uygunluğu sağlanmalıdır

Ünite sonlarında kullanılan ölçme araçlarının hedef davranışlara uygunluğu sağlanmalıdır. Ders kitaplarında yer alacak bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alandaki davranışları ölçmeye yönelik soru tipleri şunlardan oluşmalıdır: Bilişsel alandaki davranışlarla ilgili hazırlanan sorular uzun cevaplı, kısa cevaplı, çoktan seçmeli ya da boşluk doldurma şeklinde olmalıdır. Değerlendirme bölümünde duyuşsal alandaki davranışların ölçülmesine yönelik tutum ölçekleri ve gözlem formları yer almalıdır. Bu arada beceriye yönelik derslerde devinişsel alana ait davranışların ölçülmesi mümkün olmaktadır. Söz konusu davranışların ölçülmesi için de gözlem formlarına ihtiyaç bulunmaktadır.

Ayrıca bilişsel alandaki davranışların ölçülmesinde yönelik hazırlanacak sorularda hedefin basamak düzeyi gözden kaçırılmamalıdır. Türkiye’de orta öğretim coğrafya ders kitaplarında bilişsel davranışların ölçülmesiyle ilgili ölçme araçları yer alırken, duyuşsal ve devinişsel davranışların ölçülmesiyle ilgili ölçme araçlarının yer almadığını tespit ettik. Hedef davranışların düzeyi farklı ölçme araçları ve soru tiplerinin belirlenmesinde etkili olurken, ders kitaplarında sadece bilişsel alandaki soruların yer alması, öğretmenlerin, öğrencilerde duyuşsal ve devinişsel yeterlilikleri eksik ölçmelerine sebebiyet vermektedir.

2. Ölçme aracının güvenilirlik, kapsam geçerliliği ve kullanılabilirliğinin sağlanması gereklidir

Güvenirlik, herhangi bir ölçme aracının ölçtüğü özellikleri ne derece duyarlılıkla ölçebildiği, yani ölçme sonuçlarının hatadan ne derece arınmış olduğudur. Güvenirlik ölçü aracının tutarlılığıdır. Güvenirlik bir aracın aynı gruba iki ya da üç kez uygulandığında gruptaki her öğrencinin tüm uygulamalarda aynı puanı almasıdır. Eğer iki ölçüm arasındaki fark yok ya da az ise o testin güvenilirliği yüksek, bu fark çok ise o testin güvenilirliği düşüktür. Ölçme araçlarının tümü için bu özellik geçerlidir (Küçükahmet, 2004, s.195).

Bir öğretim programı ya da üniteyle ilgili değerlendirme yapmak için, tüm davranışlarla ilgili ölçme sonuçlarının elde edilmiş olması kapsam geçerliliğini sağlar. Fakat bütün davranışları kapsayan sorular çok fazla olabilir. Bunu hem hazırlamak, hem de uygulamak çok zaman alabilir. Bu durumda ölçmeye konu olan evreni temsil yetkisine sahip davranışlara ait soruların hazırlanması gerekir. Bu yolla da kapsam geçerliliği sağlamış olur (Kılıç & Seven, 2002, s.77). Bloom, Hasting ve Madaus (1971) davranışların sınıflandırılmasına yönelik kapsamlı çalışmalarda bulunmuşlardır. Kapsam geçerliliğinin tespit edilmesinde; testi oluşturan davranışların evrenini temsil etme düzeyinin belirlenmesinde bir belirtke tablosunun hazırlanmasını önermişlerdir (Tan ve Diğerleri, 2003, s. 236).

Ünite sonu sorularıyla üniteye ilişkin kapsam geçerliliği sağlanamamış ise hem öğretmen ve öğrenci yanılır hem de başarıyı olumsuz yönde etkileyerek bireyin yanlış kanaatlere sahip olmasına neden olur. Dolayısıyla ünite sonu sorularında ölçme araçlarında geçerliliği artırmak istiyorsak, sorular o üniteye ilişkin tüm konuları kapsamalıdır. Kapsam geçerliliği düşük olan ölçme araçlarının güvenilirliği de azdır.

Son olarak, bir ölçme aracının kullanılabilirliği; o aracı kullanan ve değerlendiren kişi için kolaylığıdır. Bir ölçme aracının kullanılabilirliği için şu özelliklere sahip olması gerekir: a-Ölçme aracının bir uygulama yönergesi olmalıdır, b-Ölçme aracı öğretmen ve öğrenci için kullanılabilir olmalıdır, c-Ölçme aracı ucuz mal edilmelidir ve tekrar kullanılabilir olmalıdır(Küçükahmet, 2004, s.199-200).

3- Soruların puanlarının ne anlama geldiği hakkında öğrenciye bilgi verilmelidir.

Değerlendirmenin olabilmesi için öğrenciye bildirilecek bir ölçütün ve ölçüm gerçekleşikten sonra da başarı hakkında nasıl karar verileceğinin öğrenciye bildirilmesi gerekir. Eğer soruların amacı öğrencilerin kendi kendine dönüt almasını sağlanmaksa, öğrencilerin bu konuda ne gibi bir yol izleyeceklerinin belirtilmesi sağlıklı bir dönüt için gerekli olacaktır. Bununla birlikte ders kitaplarında cevap anahtarlarına yer verilmelidir. Cevap anahtarı, öğrenciler tarafından ölçme ve değerlendirme sürecinde ölçüt olarak cevapları karşılaştırmada kullanılacağından vazgeçilmez bir ek olmalıdır. Aksi takdirde, öğrencilerin konuya tekrar

dönüp teker teker yazılanlarla cevapları karşılaştırmaları gerekecektir. Bu sıkıcı olacağı gibi, çoğu öğrenci tarafından tercih edilmeyen bir durumdur (Kılıç & Seven, 2002, s.78).

4. Değerlendirme soruları uygulamaya dönük olmalıdır

Ünite ve konu sonlarında yapılan değerlendirmenin bir işlevi de, öğrencilere; araştırma-inceleme, muhakeme etme, deney ve gözlem yapma yeterlilikleri kazandırmaktır. Ancak, araştırma-inceleme, deney ve gözlem konularının öğrencilerin farklı ilgi düzeyleri ve çevrelerinin dikkate alınarak belirlenmesi gerekmektedir. Bu arada ilgili bölüm veya ünite ile ilgili sorular aynı zamanda öğrencilere bilgi, tutum ve davranışlar kazandırmaya yönelik olmalıdır. Sonuç olarak değerlendirme soruları; öğrencilerin konuyu pekiştirmesine yönelik uygulama çalışmalarına yer vermelidir. Öğrenci merkezli yaklaşımlar getirmelidir.

5. Ölçme soruları hazırlanırken uyulması gereken diğer hususlara dikkat edilmelidir

Ölçme soruları hazırlanırken, bir ölçme aracında bulunması gereken nitelikler göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte soru tiplerine göre özel hususlar ve dil ve anlatım ilkelerine dikkat edilmelidir.

Orta öğretim coğrafya ders kitaplarında ünite sonu soruları öğrencilerin;

1. Varlıkları, varlıkların birbirleriyle ilgisini; insan-doğal çevre ilişkilerini; bu ilişkilerden kaynaklanan olayları, bu olayların dağılışı, bağlantı ve sebep-sonuç ilişkilerini, 2. Tarifler, örneklemeler, karşılaştırmalar yapmalarını ve sebep-sonuç ilişkisi kurabilmelerini, 3. Olay, düşünce ve duyguları açıklamayıp çözümleyebilmelerini, 4. Çözümlemeyle elde edilen ayrıntılardan ünitenin bütününe anlamaya yarayan birleştirme yapabilmelerini, 5. Doğal çevre, beşeri çevre ve doğal-beşeri çevre ilişkileriyle ilgili kavramları tanımlarını, ana fikir ve yardımcı fikirleri saptayabilmelerini, yazılı ve sözlü ifade edebilmelerini sağlayacak becerileri ölçmeye yönelik olmalıdır.

Coğrafya ders kitaplarında ölçme ve değerlendirme çalışmaları gözden geçirildiğinde ünite sonu sorularının öncelikli olarak bilişsel alanın “bilgi” ve “kavrama” basamağı yeterliliklerini ölçtüğü veya sözü edilen alanda sorular yönelttiği ancak “uygulama” boyutunda soruların ise az yer aldığı görülmektedir. Duyuşsal (hissî) ve psiko-motor (harekî) davranışlarla ilgili becerilerin geliştirilmesini amaçlayan soruların hemen hemen yok denecek kadar az olduğu görülür.

Şimdi araştırmamıza konu teşkil eden on orta öğretim coğrafya ders kitabını, önce ölçme ve değerlendirme boyutunu niceliksel (Unutulmamalıdır ki kitaplardaki soru sayısı ve bu bakımdan kitapların karşılaştırılması, kitabın kalitesini arttırdığı düşüncesi yanlıştır. Çünkü amaçsızca seçilerek çoğaltılmış soruların da öğrenciyi ne oranda ölçeceğini ve ne kadar güvenilir bir değerlendirmeye yol açacağını tahmin etmemek güç olmaması gerekir.) ve niteliksel bakımından ele aldıktan sonra, yukarıda genel çerçevesi çizilen düşüncelerin adeta somutlaştırılmasını sağlayan ders kitaplarını bu anlamda yakından tanıyalım. Orta öğretim coğrafya ders kitaplarını (Tablo 1) ders türleri dikkate alınarak kendi içerisinde ölçme ve değerlendirme karakteristikleri bakımından karşılaştırıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

a. Çeşitli lise türlerinde okutulan ve “Genel Coğrafya ve Türkiye Bölgeler Coğrafyası” konularını kapsayan “Lise Coğrafya” adlı ders kitaplarını karşılaştırdığımızda ilgi çekici sonuçlar ortaya çıkmaktadır. İnkılap Kitapevi tarafından yayımlanan “Lise Coğrafya” adlı ders kitabında 12 ünite ve bu ünite başlarında 41 “hazırlık sorusu” yer alırken, söz konusu ünite sonlarında toplam 173 “değerlendirme sorusu” yer almaktadır. Üniteyi değerlendirme sorularından 157’si yazılı ya da sözlü olarak cevaplandırılabilir sorular iken, 16 adedi de kısa cevaplı testler özelliği göstermektedir. Buna karşılık Altın Kitapları Yayınevi tarafından yayımlanan “Lise Coğrafya” adlı coğrafya kitabında yukarıda adı geçen kitaptan daha fazla sayıda hazırlık sorusu yer almaktadır. Başka bir ifadeyle adı geçen kitapta 58 hazırlık sorusu yer almaktadır. Ancak bu kitapta yer alan değerlendirme sorusu sayısı 103’tür ve birinci kitaptan yetmiş adet azdır. Üniteyi değerlendirme sorularından 88’i yazılı ya da sözlü olarak cevaplandırılabilir sorular iken, 15 adedi de kısa cevaplı testler özelliği göstermektedir.

b. Çeşitli lise türlerinde seçmeli olarak okutulan “*Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*” adlı dersle ilgili olarak basılmış iki ayrı kitap inceleme kapsamına alınmıştır. Bunlardan İnkılâp Kitapevi tarafından yayımlanan “*Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*” adlı kitapta 8 ünite yer almakta olup, kitapta yer alan hazırlık soruları toplamı 38’dir. Bununla birlikte ünite sonu değerlendirme soruları toplamı ise 119’dur. Söz konusu üniteyi değerlendirme sorularının 119’u yazılı veya sözlü olarak cevaplandırılacak sorular iken, 10’u da kısa cevaplı testler özelliği göstermektedir. Buna karşılık Doğan Yayıncılık tarafından yayımlanan “*Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*”

Tablo 2: Araştırmamıza Konu Teşkil Eden Ders Kitapları ve Bunların Ölçme ve Değerlendirme Karakteristikleri

SIRA NO	ÖLÇME-DEğERLENDİRME	KİTAP ADI	Toplam Ünite Sayısı	Hazırk Sorusu Sayısı	HAZIRLIK SORULARININ TAKSONOMİK DEğERLERİ								Üniteyi Değerlendirme Soruları Toplamı	ÜNİTEYİ DEğERLENDİRME SORU TIPLERİ				ÜNİTE SONU SORULARININ TAKSONOMİK DEğERLERİ							
					Bilişsel				Duyusal					Yazılı Yoklamalar	Çoktan Seçmeli Test	Kısa Cevaplı Testler	Doğru-Yanlış Testleri	Bilişsel (Zihni)			Duyusal (Hisli)	Psiko-Motor (Harek)			
					Bilgi	Kavrama	Uygulama	Analiz	Sentez	Duyusal	Psiko-Motor (Harek)	Bilgi						Kavrama	Uygulama	Analiz			Sentez		
1		Lise Coğrafya (İbrahim Atalay)	12	41	10	19	12						157	16			64	90	15	3	1				
2		Lise Coğrafya (Sırrı Erinç)	12	58	20	28	10						88	15			61	36	4	2					
3		Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası (İbrahim Atalay)	8	38	21	17							119	10			61	67	1						
4		Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası (Ertuğrul Erdoğan-Doğan Aydın)	8	61	20	37	2						131	10			105	30		5					1
5		Türkiye Coğrafyası (Fiziki) (Ali Duru, Oğuz Aksoy, S.Sencer Olgun)	5	29	10	16	3						42	4			77	29	2		1				
6		Türkiye Coğrafyası (Fiziki) (Celal Aydın)	5	30	15	12	2						70	12			156	60							
7		Türkiye Coğrafyası (Fiziki) (Cemalettin Şahin)	5	23	9	11	3						40	8			32	15			1				
8		Ülkeler Coğrafyası (Yusuf Erdoğan)	9	34	16	13	5						51	8			48	11							
9		Ülkeler Coğrafyası (Selami Gözenç, Doğan Aydın)	9	39	7	19	13						65	10			73	2							
10		Ülkeler Coğrafyası (Hakan Çelik, Ali Mercan, Kamil Ünel, Yusuf Yürük)	9	34	11	17	6						51	18			63	6							
		TOPLAM		387	139	189	56						825	197	100		740	346	22	10	3				1

adlı kitapta ünite başlarında 61 hazırlık sorusu bulunurken, ünite sonlarında ise toplam 141 soru yer almaktadır. Söz konusu soruların 131'i yazılı ya da sözlü cevaplandırılacak sorular iken, geri kalan on adeti de kısa cevaplı testler özelliğindedir.

c. Çeşitli lise türlerinde seçmeli bir ders olarak okutulan “*Türkiye Coğrafyası*” adlı dersin üç ayrı kitabı inceleme kapsamına alınmıştır. Devlet kitapları arasında yer alan ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan “*Türkiye Coğrafyası*” (Fiziki) adlı kitapta 29 hazırlık sorusu ve 109 ünite sonu değerlendirme sorusu yer almaktadır. İncelenen kitaplar arasında en az hazırlık sorusuna sahip kitaplardan biri olan bu kitap, değerlendirme sorularının çeşitlilik göstermesi bakımından da diğer kitaplardan farklılaşan bir özelliktedir. Kitapta yer alan 109 üniteyi değerlendirme sorusunun 42'si sözlü ya da yazılı cevaplandırılacak sorular iken, 63'ü çoktan seçmeli test sorusudur. Kısa cevaplı testler sayısı ise sadece dördttür. Bununla birlikte Ders Kitapları A.Ş. tarafından yayımlanan “*Türkiye Coğrafyası*” (Fiziki) adlı kitapta 23 hazırlık sorusu yer almaktadır ve incelenen kitaplar arasında en az hazırlık sorusuna sahip olan bir kitaptır. Benzer bir şekilde ünite sonu değerlendirme soruları bakımından da en az sayıda soruya sahip olan bir kitaptır. Kitapta 48 değerlendirme sorusu yer almakta olup, bunlardan 40'i sözlü ya da yazılı cevaplandırılacak sorular iken, 8'i kısa cevaplı test sorusudur. Son olarak, “*Türkiye Coğrafyası*” (Fiziki) adlı ders kitapları serisinden bir diğer ders kitabı ise Doğan Yayıncılık tarafından yayımlanmıştır. Söz konusu kitapta 30 hazırlık sorusu ve 216 değerlendirme sorusu yer almaktadır. İncelenen kitaplar arasında en fazla ünite sonu değerlendirme sorusuna sahip olan bir kitaptır. Kitapta 70 sözlü ya da yazılı cevaplandırılacak soru yer alırken, 134 çoktan seçmeli test sorusu yer almaktadır. Ayrıca kitapta 12 adet kısa cevaplı test sorusu yer almaktadır. Kitapta bulunan 134 adet çoktan seçmeli test sorusuyla incelenen kitaplar arasında en fazla çoktan seçmeli test sorusu bulunan bir kitaptır.

d. Çeşitli lise türlerinde okutulan “*Ülkeler Coğrafyası*” adlı dersin üç ayrı kitabı inceleme kapsamına alınmıştır. Doğan Yayıncılık tarafından yayımlanan “*Ülkeler Coğrafyası*” adlı kitapta 39 hazırlık sorusu yer almaktadır. Kitapta 75 ünite sonu değerlendirme sorusu yer almaktadır ve incelenen “*Ülkeler Coğrafyası*” kitapları içinde en fazla hazırlık sorusu ve değerlendirme sorusuna sahip olan bir kitaptır. Kitapta yer alan değerlendirme sorularının 65'i sözlü ya da yazılı cevaplandırılacak sorular iken, 10'u kısa cevaplı test sorusudur. Devlet kitapları arasında yer alan ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan “*Ülkeler Coğrafyası*” adlı kitapta 34 hazırlık sorusu ve 69 ünite sonu değerlendirme sorusu yer almaktadır. Kitapta yer alan değerlendirme sorularının 51'i sözlü ya da yazılı cevaplandırılacak sorular iken, 18'i kısa cevaplı test sorusudur. SEK Yayınları tarafından yayımlanan “*Ülkeler Coğrafyası*” adlı kitapta 34 hazırlık sorusu yer almaktadır. Kitapta 59 üniteyi değerlendirme sorusu yer almakta olup, bunlardan 51'i sözlü ya da yazılı cevaplandırılacak sorular iken, 8'i kısa cevaplı test sorusudur.

Orta öğretimin incelenen on coğrafya ders kitabında 387 hazırlık sorusu yer alırken, kitap başına düşen ortalama hazırlık sorusu sayısı 38.7'dir. İncelenen kitaplar içinde söz konusu ortalama değerinin altında olan kitap sayısı beştir. Başka bir ifadeyle incelenen kitapların % 50'si ortalamaların altında hazırlık sorusuna sahiptir. Buna karşılık incelenen kitaplarda üniteyi değerlendirme soruları toplamı ise 1.122'dir. Buna göre kitap başına düşen ünite sonu ortalama değerlendirme sorusu sayısı 112'dir. Bu ortalamanın altında olan kitap sayısı ise altıdır. Başka bir ifadeyle incelenen kitapların yarıdan fazlası ortalamalar altında değerlendirme sorusuna sahiptir. İncelenen kitaplarda hazırlık sorusu sayısı 23-61 soru aralığında değişim gösterirken, değerlendirme soruları 48-216 soru aralığında dağılım göstermektedir. Son olarak; incelenen kitapların hiçbirinde *ünite/konu içi (ortası)* soruya rastlanmamıştır. Bu bağlamda ders kitaplarında *uyarıcı, pekiştirici ve geliştirici* soruların yer almaması ölçme ve değerlendirme çalışmaları açısından çok önemli bir eksikliklerdir.

Şimdi de ele alınan kitaplarda yer alan metin sonu sorularını ölçme ve değerlendirme ölçütleri bakımından gözden geçirelim. Soruların nitelikleri bakımından “hiç”, “az”, “orta”, “iyi” ve “çok iyi” şeklinde derecelenmesi ise şu şekilde gerçekleştirilmiştir. İncelenen ders kitaplarına ait ölçme ve değerlendirme ölçütleri tablolarında yer alan on bir soru hiç (1 puan), az (2 puan), orta (3 puan), iyi (4 puan) ve çok iyi (5 puan) şeklinde puanlandırılmış

olup, on bir sorunun her birine verilen puanlar toplanarak soru sayısına bölünerek ilgili kitabın ortalama değeri ve buna karşılık gelen derecelemesi bulunmuştur.

Tablo 2 gözden geçirilirse, orta öğretim coğrafya ders kitaplarından bir sıra no'lu kitapta yer alan soruların niteliği çok iyi düzeydedir. Bununla birlikte soruların öğrencilerin yaşına ve seviyesine uygun olduğu, soruların sayısı, öğrencilerin kendilerini geliştirmeye uygun hazırlanmış olması yanında gramer kurallarına uygunluğu bakımından iyi hazırlanmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte incelenen ders kitabındaki soruların öğrencileri araştırmaya ve problem çözmeye özendirme düzeyi orta düzeydedir ve olumlu sayılabilecek özellikler arasındadır. Ancak sorunların çeşitlilik göstermemesi ve farklı ölçme türlerine yer vermemesi, öğrencileri değerlendirmek için örnek gözlem formları içermemesi, testler ya da diğer soru türleri için nasıl uygulanacaklarına yönelik açıklayıcı bilgiler sunmaması ve soruların cevap anahtarının bulunmaması, bir ders kitabında yer alması gereken ölçme ve değerlendirme öğelerine göre önemli bir eksikliklerdir. Sonuç olarak kitap, ölçme ve değerlendirme ölçütlerine uygunluk bakımından (2.82) ORTA düzeydedir.

Tablo 2: Orta Öğretim “Lise Coğrafya” Adlı Ders Kitaplarının Ölçme ve Değerlendirme Ölçütleri Bakımından Nitelikleri

ÖLÇÜTLER ¹	1 SIRA NOLU KİTAP					2 SIRA NOLU KİTAP				
	HİÇ	AZ	ORTA	İYİ	ÇOK İYİ	HİÇ	AZ	ORTA	İYİ	ÇOK İYİ
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Soruların öğrencilerin yaşına ve seviyesine uygunluğu				X					X	
Soruların çeşitlilik göstermesi		X					X			
Soruların sayısı				X				X		
Soruların niteliği					X				X	
Soruların öğrencileri geliştirmeye yönelik hazırlanması				X				X		
Soruların gramer kurallarına uygunluğu				X					X	
Soruların öğrencileri araştırmaya, problem çözmeye özendirme düzeyi			X					X		
Öğrencileri değerlendirmek için örnek gözlem formları	X					X				
Testler ya da diğer soru türleri için nasıl uygulanacaklarına yönelik açıklayıcı bilgiler	X					X				
Soruların cevap anahtarının olması	X					X				
Farklı ölçme türlerine yer verilme düzeyi		X					X			
<i>ORTALAMA</i>	<i>2.82 (ORTA)</i>					<i>2.55 (ORTA)</i>				

Tablo 2'ye dikkat edilirse, inceleme kapsamındaki 2 sıra no'lu kitapta yer alan soruların; niteliği, öğrencilerin yaşına ve seviyesine ve gramer kurallarına uygunluğu bakımından iyi ölçüt taşıdığı görülmektedir. Bununla birlikte soruların sayısı, öğrencileri araştırmaya ve problem çözmeye özendirme ve öğrencilerin kendilerini geliştirmeye uygunluğu ise orta düzeydedir. Sözü edilen nitelikler; ölçme ve değerlendirme ölçütleri bakımından olumlu sayılabilecek özelliklerdir. Ancak sorular çeşitlilik göstermemekle birlikte, farklı ölçme türlerine de yer vermemektedir. Öğrencileri değerlendirmek amacıyla örnek gözlem formlarının bulunmaması, test ve diğer soruların nasıl çözüleceğine dair açıklayıcı bilgilerin olmaması ve soruları cevap anahtarlarının kitapta yer almaması da bir ders kitabında bulunması gereken ölçme ve değerlendirme öğelerine göre önemli bir eksikliklerdir. Sonuç olarak kitap ölçme ve değerlendirme ölçütlerine uygunluk bakımından (2.55) ORTA niteliği taşımaktadır.

Tablo 3'ü yakından gözden geçirirsek; orta öğretim coğrafya ders kitaplarından üç sıra no'lu kitapta yer alan soruların; öğrencilerin yaşına ve seviyesine uygunluğu, soruların sayısı, öğrencilerin kendilerini geliştirmeye uygun hazırlanmış olması ile gramer kurallarına uygunluğu bakımından iyi hazırlanmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte incelenen ders kitabındaki soruların niteliği ve öğrencileri araştırmaya ve problem çözmeye özendirme düzeyi orta düzeydedir. Ancak bu nitelikler olumlu sayılabilecek özellikler arasındadır. Buna

karşılık soruların çeşitlilik göstermemesi ve farklı ölçme türlerine yer verilmemesi, öğrencileri değerlendirmek için örnek gözlem formları içermemesi, testler ya da diğer soru türleri için nasıl uygulanacaklarına yönelik açıklayıcı bilgilerin ve soruların cevap anahtarının bulunmaması, bir ders kitabında yer alması gereken ölçme ve değerlendirme öğelerine göre önemli bir eksikliklerdir. Sonuç olarak kitap, ölçme ve değerlendirme ölçütlerine uygunluk bakımından (2.64) ORTA düzeydedir.

Tablo 3: Orta Öğretim “Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası” Adlı Ders Kitaplarının Ölçme ve Değerlendirme Ölçütleri Bakımından Nitelikleri

ÖLÇÜTLER	3 SIRA NOLU KİTAP					4 SIRA NOLU KİTAP				
	HİÇ	AZ	ORTA	İYİ	ÇOK İYİ	HİÇ	AZ	ORTA	İYİ	ÇOK İYİ
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Soruların öğrencilerin yaşına ve seviyesine uygunluğu				X					X	
Soruların çeşitlilik göstermesi		X					X			
Soruların sayısı				X					X	
Soruların niteliği			X						X	
Soruların öğrencileri geliştirmeye yönelik hazırlanması				X				X		
Soruların gramer kurallarına uygunluğu				X				X		
Soruların öğrencileri araştırmaya, problem çözmeye özendirme düzeyi			X					X		
Öğrencileri değerlendirmek için örnek gözlem formları	X					X				
Testler ya da diğer soru türleri için nasıl uygulanacaklarına yönelik açıklayıcı bilgiler	X					X				
Soruların cevap anahtarının olması	X					X				
Farklı ölçme türlerine yer verilme düzeyi		X					X			
<i>ORTALAMA</i>										
	<i>2.64 (ORTA)</i>					<i>2.55 (ORTA)</i>				

Tablo 3’e dikkat edilirse; orta öğretim coğrafya ders kitaplarından dört sıra no’lu kitapta yer alan soruların; öğrencilerin yaşına ve seviyesine uygunluğu, soruların sayısı ve niteliği bakımından iyi hazırlanmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte incelenen ders kitabındaki soruların öğrencileri araştırmaya ve problem çözmeye özendirme düzeyi, gramer kurallarına uygunluğu ve soruların öğrencilerin kendilerini geliştirmeye yönelik hazırlanması ise orta düzeydedir. Ancak bu nitelikler olumlu sayılabilecek özellikler arasındadır. Buna karşılık soruların çeşitlilik göstermemesi ve farklı ölçme türlerine yer verilmemesi, öğrencileri değerlendirmek için örnek gözlem formları içermemesi, testler ya da diğer soru türleri için nasıl uygulanacaklarına yönelik açıklayıcı bilgilerin ve cevap anahtarının bulunmaması, bir ders kitabında yer alması gereken ölçme ve değerlendirme öğelerine göre önemli bir eksikliklerdir. Sonuç olarak kitap, ölçme ve değerlendirme ölçütlerine uygunluk bakımından (2.55) ORTA düzeydedir.

Tablo 4: Orta Öğretim “Türkiye Coğrafyası (Fiziki)” Adlı Ders Kitaplarının Ölçme ve Değerlendirme Ölçütleri Bakımından Nitelikleri

ÖLÇÜTLER	Beşinci Kitap					Altıncı Kitap					Yedinci Kitap				
	HİÇ	AZ	ORTA	İYİ	ÇOK İYİ	HİÇ	AZ	ORTA	İYİ	ÇOK İYİ	HİÇ	AZ	ORTA	İYİ	ÇOK İYİ
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Soruların öğrencilerin yaşına ve seviyesine uygunluğu				X					X						X
Soruların çeşitlilik göstermesi					X					X		X			
Soruların sayısı			X							X		X			
Soruların niteliği				X					X				X		
Soruların öğrencileri geliştirmeye yönelik hazırlanması				X					X				X		
Soruların gramer kurallarına uygunluğu				X					X					X	
Soruların öğrencileri araştırmaya, problem çözmeye özendirme düzeyi				X						X				X	
Öğrencileri değerlendirmek için örnek gözlem formları	X					X					X				
Testler ya da diğer soru türleri için nasıl uygulanacaklarına yönelik açıklayıcı bilgiler	X					X					X				
Soruların cevap anahtarının olması					X					X	X				
Farklı ölçme türlerine yer verilme düzeyi					x					X		X			
ORTALAMA	3.64 (İYİ)					3.91 (İYİ)					2.55 (ORTA)				

Tablo 4’ü gözden geçirirsek; orta öğretim coğrafya ders kitaplarından beş sıra no’lu kitapta yer alan soruların; çeşitli soru türlerinden oluşması, soruların cevap anahtarlarının bulunması ve farklı ölçme türlerine yer verilmesi çok iyi bir ölçme ve değerlendirme yaklaşımıdır. Buna ilaveten soruların niteliği, öğrencilerin yaşına ve seviyesine uygunluğu, kendilerini geliştirmeye uygun hazırlanmış olması, gramer kurallarına uygunluğu ve öğrencileri araştırmaya ve problem çözmeye özendirmesi bakımından iyi hazırlanmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte incelenen ders kitabındaki soruların sayısı orta düzeydedir. Buna karşılık kitabın öğrencileri değerlendirmek için örnek gözlem formları içermemesi, testler ya da diğer soru türleri için nasıl uygulanacaklarına yönelik açıklayıcı bilgilerin bulunmaması bir ders kitabında yer alması gereken ölçme ve değerlendirme öğelerine göre önemli eksiklikler arasındadır. Sonuç olarak kitap, ölçme ve değerlendirme ölçütlerine uygunluk bakımından (3.64) İYİ düzeydedir.

Tablo 4’ü gözden geçirmeye devam edersek; orta öğretim coğrafya ders kitaplarından altı sıra no’lu kitapta yer alan soruların; sayısı, çeşitlilik göstermesi, öğrencileri araştırmaya ve problem çözmeye özendirmesi, soruların cevap anahtarının bulunması ve farklı ölçme türlerine yer vermesi bakımından çok iyi tasarlanmıştır. Buna ilaveten soruların öğrencilerin yaşına ve seviyesine uygunluğu, niteliği, kendilerini geliştirmeye yönelik hazırlanmış olması ve gramer kurallarına uygunluğu bakımından da iyi düşünülmüş olduğu görülmektedir. Buna karşılık kitabın öğrencileri değerlendirmek için örnek gözlem formları içermemesi, testler ya da diğer soru türleri için nasıl uygulanacaklarına yönelik açıklayıcı bilgilerin bulunmaması bir ders kitabında yer alması gereken ölçme ve değerlendirme öğelerine göre eksiklikler taşıdığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak kitap, ölçme ve değerlendirme ölçütlerine uygunluk bakımından (3.91) İYİ düzeydedir.

Tablo 4’e dikkat edilirse; orta öğretim coğrafya ders kitaplarından yedi sıra no’lu kitapta yer alan soruların; öğrencilerin yaşına ve seviyesine uygunluk bakımından çok iyi tasarlanmıştır. Bununla birlikte soruların gramer kurallarına uygunluğu ve öğrencileri araştırmaya ve problem çözmeye özendirmesi düzeyi bakımından iyi hazırlanmış olduğu görülmektedir. Söz konusu ders kitabındaki soruların niteliği ve soruların öğrencilerin kendilerini geliştirmeye yönelik hazırlanması bakımından ise orta düzeydedir. Ancak bu

nitelikler olumlu sayılabilecek özellikler arasında sayılabilir. Buna karşılık sorunların çeşitlilik göstermemesi, soruların sayısı ve farklı ölçme türlerine yer vermemesi, öğrencileri değerlendirmek için örnek gözlem formları içermemesi, testler ya da diğer soru türleri için nasıl uygulanacaklarına yönelik açıklayıcı bilgilerin ve cevap anahtarının bulunmaması, ders kitabında yer alması gereken ölçme ve değerlendirme öğelerine göre önemli bir eksikliklerdir. Sonuç olarak kitap, ölçme ve değerlendirme ölçütlerine uygunluk bakımından (2.55) ORTA düzeydedir.

Tablo 5’i yakından gözden geçirirsek; orta öğretim coğrafya ders kitaplarından sekiz sıra no’lu kitapta yer alan soruların; öğrencilerin yaşına, seviyesine ve gramer kurallarına uygunluğu, kendilerini geliştirmeye yönelik hazırlanmış olması ve öğrencileri araştırmaya ve problem çözmeye özendirme bakımından iyi hazırlanmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte incelenen ders kitabındaki soruların niteliği ve sayısı ise orta düzeydedir. Fakat bu nitelikler olumlu sayılabilecek özellikler arasındadır. Buna karşılık kitapta farklı ölçme türlerine yer verilmemesi, öğrencileri değerlendirmek için örnek gözlem formları içermemesi, testler ya da diğer soru türleri için nasıl uygulanacaklarına yönelik açıklayıcı bilgilerin ve soruların cevap anahtarının bulunmaması, bir ders kitabında yer alması gereken ölçme ve değerlendirme öğelerine göre önemli bir eksikliklerdir. Sonuç olarak kitap, ölçme ve değerlendirme ölçütlerine uygunluk bakımından (2.64) ORTA düzeydedir.

Tablo 5’e dikkat edilirse; orta öğretim coğrafya ders kitaplarından dokuz sıra no’lu kitapta yer alan soruların; öğrencilerin yaşına ve seviyesine uygun olduğu, soruların sayısı, niteliği, kendilerini geliştirmeye uygun hazırlanmış olması, gramer kurallarına uygunluğu ve araştırmaya ve problem çözmeye özendirme bakımından iyi hazırlanmış olduğu görülmektedir. Buna karşılık sorunların çeşitlilik göstermemesi ve farklı ölçme türlerine yer verilmemesi, öğrencileri değerlendirmek için örnek gözlem formları içermemesi, testler ya da diğer soru türleri için nasıl uygulanacaklarına yönelik açıklayıcı bilgilerin ve soruların cevap anahtarının bulunmaması, bir ders kitabında yer alması gereken ölçme ve değerlendirme öğelerine göre önemli bir eksikliklerdir. Sonuç olarak kitap, ölçme ve değerlendirme ölçütlerine uygunluk bakımından (2.82) ORTA düzeydedir.

Tablo 5: Orta Öğretim “Ülkeler Coğrafyası” Adlı Ders Kitaplarının Ölçme ve Değerlendirme Ölçütleri Bakımından Nitelikleri

ÖLÇÜTLER	Sekizinci Kitap					Dokuzuncu Kitap					Onuncu Kitap				
	HİÇ	AZ	ORTA	İYİ	ÇOK İYİ	HİÇ	AZ	ORTA	İYİ	ÇOK İYİ	HİÇ	AZ	ORTA	İYİ	ÇOK İYİ
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Soruların öğrencilerin yaşına ve seviyesine uygunluğu				X					X					X	
Soruların çeşitlilik göstermesi		X					X					X			
Soruların sayısı			X						X				X		
Soruların niteliği			X						X					X	
Soruların öğrencileri geliştirmeye yönelik hazırlaması				X					X					X	
Soruların gramer kurallarına uygunluğu				X					X					X	
Soruların öğrencileri araştırmaya, problem çözmeye özendirme düzeyi				X					X					X	
Öğrencileri değerlendirmek için örnek gözlem formları	X					X					X				
Testler ya da diğer soru türleri için nasıl uygulanacaklarına yönelik açıklayıcı bilgiler	X					X					X				
Soruların cevap anahtarının olması	X					X					X				
Farklı ölçme türlerine yer verilme düzeyi		X					X					X			
<i>ORTALAMA</i>															
	<i>2.64 (ORTA)</i>					<i>2.82 (ORTA)</i>					<i>2.73 (ORTA)</i>				

Tablo 5 gözden geçirilirse, orta öğretim coğrafya ders kitaplarından on sıra no'lu kitapta yer alan soruların; öğrencilerin yaşına ve seviyesine uygun olduğu, soruların niteliği, kendilerini geliştirmeye uygun hazırlanmış olması, gramer kurallarına uygunluğu ve öğrencileri araştırmaya ve problem çözmeye özendirme düzeyi bakımından iyi hazırlanmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte incelenen ders kitabındaki soruların sayısı orta düzeydedir ve olumlu sayılabilecek özellikler arasındadır. Ancak soruların çeşitlilik göstermemesi, farklı ölçme türlerine yer verilmemesi, öğrencileri değerlendirmek için örnek gözlem formları içermemesi, testler ya da diğer soru türleri için nasıl uygulanacaklarına yönelik açıklayıcı bilgilerin ve soruların cevap anahtarının bulunmaması, bir ders kitabında yer alması gereken ölçme ve değerlendirme öğelerine göre önemli bir eksiklik. Sonuç olarak kitap, ölçme ve değerlendirme ölçütlerine uygunluk bakımından (2.73) ORTA düzeydedir.

Tablo 6: “Lise Coğrafya” adlı ders kitaplarında Yer Alan “Yer Yuvarlağı” İsimli Ünitenin Hazırlık Soruları ve Ünite Sonu Değerlendirme Sorularının Taksonomik Değerleri

HAZIRLIK SORULARI (1 Sıra No'lu Kitap)	TAKSONOMİK DEĞERLERİ	HAZIRLIK SORULARI (2 Sıra No'lu Kitap)	TAKSONOMİK DEĞERLERİ
1. Dünya'nın Güneş Sistemi'ndeki yeri hakkında bilgi ediniz?	Bilgi	1. Dünya'nın yuvarlak olduğu uzaydan çekilen fotoğraflarla kesin kanıtlanmadan önce, bilim adamlarının yeryüzünün yuvarlak olduğuna ilişkin ne gibi kanıtlar öne sürdüğünü araştırınız?	Kavrama
2. Model küre kutupları, ekvator ile paralel ve meridyenleri inceleyiniz; Türkiye'nin coğrafi konumu hakkında bilgi ediniz?	Bilgi (kavrama)	2. Bir atlası bakarak yer yuvarlağının kutuplar, ekvator, Güney ve Kuzey Yarım Küreler gibi önemli bölümlerinin konumlarını inceleyiniz ve özelliklerini araştırınız.	Kavrama
3. Bir yıl içinde gece ve gündüz sürelerinin neden farklı olduğunu araştırınız?	Kavrama	3. Bir yıl içinde geceyle gündüzün sürelerinde ne gibi değişiklikler olmaktadır? Araştırınız	Kavrama
4. Kentler arasında iftar vaktinin farklı saatlerde olmasının nedenini araştırınız?	Kavrama	4. Oruç ve namaz saatlerinin her şehirde değişik olmasının nedenini araştırınız.	Kavrama
ÜNİTE SONU DEĞERLENDİRME SORULARI		ÜNİTE SONU DEĞERLENDİRME SORULARI	
1. Yer'in şekli hakkında bilgi veriniz?	Bilgi	1. Dünya'nın diğer gezegenlerden farklı olan özellikleri nelerdir?	Bilgi
2. Paralel ve meridyenler hakkında bilgi veriniz?	Bilgi	2. Dünya'nın şekli ve yörüngesi için hangi terimleri kullanıyoruz? Açıklayınız.	Kavrama
3. Meridyen ile boylam, paralel ile enlem arasındaki fark nedir? Açıklayınız?	Kavrama	3. Dünya'nın yuvarlak olmasının sonuçları nelerdir?	Bilgi
4. Atlaslarımızdaki haritadan İğdir'in enlem ve boylamını bulunuz?	Uygulama	4. Coğrafi konum nedir? Açıklayınız	Bilgi
5. Gece ve gündüz süreleri mevsimlere göre neden değişmektedir? Açıklayınız?	Kavrama	5. Paralel dairelerle meridyenlerin işlevleri ve özellikleri nelerdir?	Bilgi
6. Mevsimler nasıl meydana gelmektedir? Açıklayınız?	Kavrama	6. Dünya'nın kaç türlü hareketi vardır ve bunların sonuçları nelerdir?	Bilgi
7. Mevsimler arasında gün dönümleri, hangi ay ve günlerde olur?	Bilgi	7. Gece ve gündüz süreleri neden eşit değildir? Ekvatordan kutuplara doğru gidildikçe nasıl değişir?	Bilgi
8. Dünya genelinde gece ve gündüz süreleri ne zaman birbirlerine eşit olur?	Bilgi	8. İğdir (boylamı yaklaşık 44°) ile Bilecik (boylamı yaklaşık 30°) arasındaki yerel saat farkı ne kadardır?	Uygulama
9. Bir bölgenin doğusu ile batısı arasındaki namaz ve iftar vakitlerinin farklı saatlerde olmasının nedenini belirtiniz.	Bilgi	9. Mevsimlerin meydana geliş nedenini açıklayınız?	Kavrama
10. Dünya'mız niçin saat dilimlerine ayrılmıştır?	Kavrama	10. Mevsimlerin oluşumunda dört önemli dönüm noktası hangi tarihlerde olmaktadır?	Bilgi
11. Tarih değiştirme çizgisi hangi meridyenden geçmektedir?	Bilgi	10. Mevsimlerin oluşumunda dört önemli dönüm noktası hangi tarihlerde olmaktadır?	Bilgi
12. Bulduğumuz yerin doğusunda niçin yerel saat ileridir? Açıklayınız.	Kavrama		
13. Ekvatorda aralarında 2 saat 16 dakikalık zaman farkı olan iki nokta arasından kaç meridyen geçer?	Uygulama		
14. 33° doğu meridyeninde bulunan Ankara'da 20 Şubat Pazar günü saat 12 iken 75° batı meridyenindeki ABD'nin Washington kentinde saat kaçtır ve hangi gün yaşanır?	Uygulama		

Son olarak ortaöğretim “*Lise Coğrafya*” adlı coğrafya ders kitaplarında yer alan “*Yer Yuvarlağı*” adlı üniteye hazırlık soruları ile ünite sonu değerlendirme sorularının taksonomik değerlerini (Tablo 6) karşılaştırdığımızda şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: İncelenen on kitap arasından rastlantısal örnekleme yöntemiyle belirlenen “*Lise Coğrafya*” adlı ders kitaplarında yer alan ve yine aynı yöntemle seçilen “*Yer Yuvarlağı*” adlı ünite, her iki kitapta ana başlıklar itibarıyla aynı fakat konuların ele alınış şekilleri farklıdır. Tablo 6’da görüldüğü üzere, incelenen her iki kitapta da yazarlar gerek hazırlık sorularında ve gerekse ünite sonu değerlendirme sorularında sadece bilişsel alanın (zihni) bilgi ve kavrama basamağında ve çok az olarak da uygulama basamağında sorulara yer vermişlerdir. Başka bir ifadeyle her iki kitapta adı geçen ünite de toplam sekiz adet hazırlık sorusu yer almakta olup, bu soruların % 75’i bilişsel alanın kavrama basamağı ve % 25’i ise bilgi basamağında yer alan sorulardır. Bununla birlikte ünite sonu değerlendirme sorularının (Toplam 24 sorudur.) % 54.2’si bilişsel alanın bilgi basamağı, % 29.2’si kavrama basamağı ve % 16.6’sı da uygulama basamağında yer alan sorulardır. Dolayısıyla kitaplarda hem hazırlık sorularında ve hem de ünite sonu değerlendirme sorularında bilişsel (zihni) alanın alt basamaklarındaki yeterlilikleri ölçmeye yönelik soruların yer aldığını görmekteyiz. Bilişsel alanın uygulama basamağındaki sorularda bir yetersizliğin olduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca her iki kitapta sözü edilen ünite de; ünite içi (ortası) sorular yer almamaktadır. Başka bir ifadeyle konuların sunumu sırasında uyarıcı, pekiştirici ve geliştirici soruların bulunmaması ara değerlendirme açısından önemli bir eksikliklerdir.

Bununla birlikte incelenen her iki kitaptaki üniteye duyuşsal (hissî) ve psiko-motor (harekî) alanlarla ilgili sorulara yer verilmemiştir. Sorular % 50’yi aşan oranlarda bilişsel alanın bilgi basamağında yer alan cevabı tek ya da birkaç cümleyle ifade edilebilen özelliktedir. Öğrencilerin yorum yapmasını gerektiren “*niçin, nasıl, neden*” soru adlarının yer aldığı sorular 1/3 düzeyindedir. Oysa bu tür soruların coğrafya ders kitaplarında önemli bir çoğunluk teşkil etmesi gerekmektedir. Çünkü coğrafi düşüncenin başlıca ilkelerinden biri de bağlantı ilkesi ile sebep-sonuç ilkesidir.

4. Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitaplarında Ölçme ve Değerlendirme Sorunları

Öğretim programının son ögesi değerlendirmedir. Değerlendirmenin yapılmadığı ya da eksik yapıldığı durumlarda programın başarıyla uygulandığı şüphelidir. Çünkü, belirlenen hedeflere ulaşmada düzeyleri, ulaşılamamışsa gerekçeleri ve hangi öğede problemin olduğunu belirlemek değerlendirme ile mümkündür (*Kılıç & Seven, 2002, s.70*).

İncelenen on kitapta yer alan ölçme ve değerlendirme çalışmalarında hazırlık ve değerlendirme sorularıyla ilgili tespit ettiğimiz problemler şunlardır: 1-Ünite sonu değerlendirme sorularında kapsam geçerliği yeterince sağlanamamaktadır, 2- Ders kitaplarında doğru-yanlış testleri, kısa cevaplı testler ve çoktan seçmeli testlerin oldukça yetersiz olduğu görülmektedir, 3-Değerlendirme sorularında bilişsel alanın kavrama, uygulama, analiz ve sentez basamağında sorulara yeterince yer verilmemektedir, 4-Değerlendirme sorularında duyuşsal ve psiko-motor yeterlilikleri ölçen sorulara çok az verilmiştir, 5- Öğrencileri düşünmeye, problem çözmeye ve araştırmaya sevk edecek sorulara çok az yer verilirken; ağırlıklı olarak ezbere dayalı bilişsel alanın bilgi basamağındaki sorulara geniş yer verilmektedir, 6- İncelenen on kitaptan sadece ikisinde çoktan seçmeli testlerin cevap anahtarları ilgili kitaplarda yer almıştır.

Şimdi yukarıdaki görüşlerimizi tamamıyla destekleyen ve incelenen on kitaptaki ölçme ve değerlendirme çalışmalarını istatistiksel olarak değerlendirelim.

İncelenen on orta öğretim coğrafya ders kitabında 387 hazırlık sorusu yer alırken, her kitapta ünite başına düşen ortalama hazırlık sorusu sayısı 4.7’dir. 387 hazırlık sorusunun % 35.9’u bilişsel alanın bilgi basamağında, % 48.8’i kavrama basamağı ve % 14.5’i ise uygulama basamağı yeterliliklerini ölçmektedir. Doğru bir yaklaşım olarak hazırlık sorularında bilişsel alanın analiz, sentez ve değerlendirme basamağında sorulara yer verilmemiştir. Ancak incelenen on kitabın sadece ikisinde duyuşsal alanda toplam üç soruya

yer verilmiştir. Dolayısıyla incelenen kitaplarda ünite başına düşen hazırlık sorusu sayısı yetersiz olsa da hazırlık sorusu hazırlama ilkelerine büyük ölçüde uyulduğu görülmektedir.

Buna karşılık incelenen kitaplarda üniteyi değerlendirme soruları toplamı ise 1.122'dir. Buna göre, kitap başına düşen ortalama değerlendirme sorusu sayısı 112'dir. İncelenen kitaplarda ünite başına düşen değerlendirme sorusu sayısı 13.7'dir. 1.122 ünite sonu değerlendirme sorusunun % 65.9'u bilişsel alanın bilgi basamağı, % 30.8'i kavrama basamağı, % 2'si uygulama basamağı, % 0.9'u analiz basamağı ve % 0.3'u ise sentez basamağındaki yeterlilikleri ölçmektedir. Kitaplarda bilişsel alanın değerlendirme basamağında sorulara rastlanmamıştır. İncelenen on kitabın sadece birinde psiko-motor alanda bir soruya yer verilmiştir. Duyuşsal yeterlilikleri ölçen sorulara rastlanmamıştır. Dolayısıyla değerlendirme sorularında duyuşsal ve psiko-motor yeterlilikleri ölçen sorulara çok az sayıda yer verilmiştir. Ayrıca öğrencileri düşünmeye, problem çözmeye ve araştırmaya sevk edecek sorulara çok az sayıda yer verilirken; % 65.9 oranda ezbere dayalı bilişsel alanın bilgi basamağındaki sorulara yer verilmesi sağlıklı bir ölçme ve değerlendirme açısından önemli bir eksikliklerdir.

İncelenen on ders kitabındaki hazırlık ve ünite sonu sorularının taksonomik hedefler bakımından daha çok bilgiyi ölçmeye yönelik hazırlanmış olduğu gözden kaçmamaktadır. Ancak bilişsel davranışların öğrenciye kazandırılması tek başına yeterli değildir. Çünkü; biyo-psiko-sosyal yönden de istendik davranışlar sergileyen fertler yetiştirilmek isteniyorsa; duyuşsal davranışların (tepkide bulunma, değer verme ve örgütlenme basamakları gibi) ve psiko-motor davranışların (koordine edilmiş vücut hareketleri ve sözsüz iletişim ve konuşma) ölçülmesine de ağırlık verilmesi hayati önem taşımaktadır. Dolayısıyla coğrafya derslerinde de öğrencinin, yükseköğretime geçiş sürecinde bilgi edinme yollarını bilmesi, problemi tanıması ve günlük hayatta karşılaştığı çeşitli durumlara uyum sağlamasını kolaylaştıracak ölçme ve değerlendirme çalışmalarından geçirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de öğretim programlarındaki hedeflerin büyük bir bölümü esas itibarıyla bilişsel niteliktedir. Okul programlarındaki dersler ve bu derslerin üniteleri için de durum böyledir. Öğrenme-öğretme çabalarının büyük bir kısmı, öğrencilerin belli bilişsel yeterlilikleri kazanmalarına yöneltilmiştir (*Özçelik, 1982, s.72*). O halde coğrafya ders kitaplarındaki ölçme ve değerlendirme çalışmaları nasıl planlanmalıdır? Sorular sadece bilgiyi ölçmeye dayalı olmamalı, öğrencinin zekasını diğer alanlarla da eğitmeyi ve geliştirmeyi hedef almalıdır. Gencin yaratıcılığını teşvik etmeli ve son olarak da planlanan temel hedefleri kazandırmaya yönelik olmalıdır.

5. Öğretmenin Sınıf İçerisinde Yaptığı Yazılı, Sözlü Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları

Ölçme; gözlenen niteliklerinin (değişkenlerin) gözlem sonuçlarının sayı veya sembollerle belirlenmesine denir. Tanımda belirtildiği gibi ölçmenin en az üç aşaması vardır: 1-Ölçülecek bir niteliğin olması, 2-Niteliğin gözlenebilmesi ve 3-Amaca uygun sayı ve sembollerle gösterilmesidir (Küçükahmet, 2004, s.187). Değerlendirme ise ölçme sorularına belirli kurallar (ölçütler) çerçevesinde yapılan yargılama, karar verme ve yorumlama işidir (Korkmaz, 2001, s.117-118). Değerlendirme bir bakıma öğrencilerin önceden belirlenmiş amaçlara ne kadar yaklaştıklarını ortaya çıkarmaktadır. Değerlendirme her türlü öğrenme ve gelişme ile ilgilidir ve sürekli bir işlemdir. Böylece eğitim ve öğretim etkinlikleri; sonucu ne olduğu bilinmeyen bir tekrarlama olmaktan çıkmakta, deneysel bir nitelik ve sürekli gelişme dinamikliği kazanmaktadır. Bu etkinliklerin planlayıcısı ve yürütücüsü olan öğretmen bir takım bilgileri alışılmış yollardan aktaran bir görevli olmaktan çıkmakta, eğitimi sürekli bir problem çözme ortamı kabul eden bir araştırmacı niteliği kazanmaktadır (Küçükahmet, 2004, s.192-193).

Ölçme ve değerlendirme çalışmalarıyla öğrencilere kazandırılması amaçlanan hedef davranışlara öğrencinin erişme düzeyi ölçülür; sonra öğrencinin öğrenme düzeyi ile hedeflenen öğrenme düzeyi karşılaştırılmaktadır. Bu arada öğretmen, sınıf içerisinde öğrencilerin bulunduğu seviyeyi belirlemek, gelişimini değerlendirmek ve eksikliklerini

gidermek için gereken planlamaları yapmak zorundadır. Bu sebeple öğretmen ders kitaplarındaki soruların aynısını sormak ya da onlara bağlı kalmak yerine kendisi de sorular hazırlamalı ve kendini yenileme eğilimi taşımalıdır.

Türkiye’de öğretmenlerin sınıf içerisinde yaptığı yazılı, sözlü ölçme ve değerlendirme çalışmaları sırasında en fazla başvurdukları yazılı yoklamaların uygulamadaki görünümü ise şöyledir: Öğretmenler genellikle: a. 4-5 soru sormakta ve öğrenciye 45 dakika cevap süresi tanımaktadır, b. Sınav kağıdının değerlendirilmesinde sınav kağıdının kullanılmasını ve yazının okunaklılığı da dikkate alınmaktadır, c. Sınav kağıdı yeniden değerlendirildiğinde not bir öncekine yakın olmaktadır, d. Kanaat notuna özel bir önem verilmekte ve buna oldukça güvenilmektedir, e. Öğrencinin başarısının çok iyi bir şekilde ölçülüp değerlendirildiğine inanılmaktadır, f. Yazılı yoklamalardan taviz vermemekle beraber sözlü yoklamalara da gerektiğince başvurmaktadır (Küçük, 2002). Yazılı yoklamalara ilişkin yukarıda ortaya konulan genel uygulamaya karşılık, sözü edilen sınav sorularının hazırlanması sürecinde alınması gereken teknik önlemler şunlar olmalıdır:

1-Sorulardan öğrenciler farklı anlam ve yorumlar çıkarmamalıdır, 2-Ölçülmesi amaçlanan davranışı yeterince kazanmış öğrenciler, soruyu doğru yanıtlayabilmelidir, 3-Öğrencinin kendisini değerlendirmesine fırsat vermelidir, 4-Öğrencinin hem bilgi birikimine uygun hem de onu geliştirici nitelikte olmalıdır, 5-Gereksiz ipuçları ve ayrıntı bilgileri içinde taşımamalıdır (Kutlu, 1999, s. 20-21).

Yazılı yoklamalarda öğretmen, öğrencilerin kağıtlarında şu öğeleri aramalıdır: 1-Duygu, düşünce ve tasarıları, 2-Olaylara bakış açısı (konuyu, amaçlarına göre, olay, düşünce, sebep, sonuç ilişkileri, duygular vb. değişik açılardan ele almak), 3-Plan ve anlam bütünlüğü, 4-Dilde doğruluk, uygun kelimelerin seçilmesi, yerinde kullanılması ve cümle kuruluşunda doğruluk, 5-Yazım ve noktalama işaretleri ile yazının sayfaya iyi yerleştirilmesi gibi. Ayrıca öğretmen zaman zaman yazılı yoklamaları birkaç örnek üzerinde ve öğrencilerle birlikte değerlendirebilir (Korkmaz, 2004, s.145).

Öğrencinin yaratıcılığını geliştirmeye yönelik ölçme ve değerlendirme çalışmalarında kullanılan ödevler ise hazırlanmasının sıklığı, çok zaman alışı, yazılı kaynaklara ulaşmanın zorluğu gibi etkenlerle çoğu zaman öğrencinin kendisi tarafından değil de başkaları tarafından yapılması şeklinde geçirilen ve savsaklanan çalışmalar haline dönüştürülmüştür. Ödevlerin nesnel değil de öznel değerlendirilmesi ise bir diğer sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Poyrazoğlu, 1993, s.243).

Sözlü yoklamalar; öğrencilerin sözlü anlatım becerilerini ölçmek için kullanılmaktadır. Daha çok dinleme ve konuşma ağırlıklıdır. Sözlü anlatım, öğrenciye mantıklı düşünme alışkanlığı vermesinin yanı sıra, duygu ve düşüncelerini doğru anlatma alışkanlığı da kazandırır (Demirel, 2002, s.120). Buna ilaveten öğrencilerin metinlerle ilgili sorulara verdikleri cevaplarda sözlü yoklamalar kapsamındadır. Öğrenci metinde geçen yargılara ilişkin sebep sonuç ilişkileri kurabilmeli, ana ve yardımcı fikirleri saptayabilmeli, okuduktan sonra bir metni anlatabilmeli, karşıtlıkları, benzerlikleri tespit edebilmelidir. Öğretmen de metin açıklamalarında söz konusu yeterlilikleri aramalıdır.

Öğretmenin sınıf içerisinde gerçekleştirdiği ve öznel bir ölçme metodu olan sözlü yoklama çalışmaları söz konusu sınavın esaslarına uygun yapılmamaktadır. Sözlü sınavlar üniteyi kapsayacak sayıda sorulardan oluşmadığından geçerlilik ve güvenilirlik derecesi düşüktür. Bu nedenle sözlü yoklamaların öğrencilerin “*ifade becerilerini*” ölçecek nitelikte olmadığı açıktır.

Gerek Coğrafya ders kitaplarında ve gerekse öğretmenin hazırlamış olduğu *testler* çoğu kez geçerlik ve güvenilirlikleri, kullanılışlıkları ve objektiflikleri bir araştırmaya dayalı olarak tespit edilmiş değildir. Diğer yandan bu tür soruların hazırlanması uzmanlık gerektirmektedir (Poyrazoğlu, 1993, s.243). Bu yüzden bilgiyi ölçmekten çok öğrencinin içinde bulunduğu son düzeyi belirleme amacı gütmektedir. Buna karşılık ilgili dersin her ünitesinin öğrenci tarafından tam olarak ne ölçüde kavrandığını tespit etmeye yönelik “*ünite sonrası öğrenme eksikleri*” ile bu eksikliklere yol açan güçlüklerin belirlenmesi için kullanılacak test örnekleri ülkemizde henüz yoktur. Oysa bu testlerle öğrenciye öğrenme eksiklikleri bildirilerek geri besleme tekniği ile eksikliklerini tamamlaması sağlanır ve “*tam öğrenme*” gerçekleştirilir (Küçük, 2002). Ülkemizde birkaç üniteyi kapsayan ve öğrencilerin o

ünitelerle ilgili başarılarını ortaya koyan testler kısa ara sınavlardır. Bu sınavlarla öğrencilerin öğrenme düzeyleri belirlenmekte ve sınavdaki başarıları notla değerlendirilmektedir. Bu nedenle okullarımızda daha çok bu tip test sınavlara yer verilmektedir (Demirel, 2002, s.123).

Eğitim sistemimizde ölçme çalışmaları kadar değerlendirme çalışmaları da gereğince yerine getirilememektedir. Şöyle ki: Okullarımızdaki değerlendirme daha çok bilgilerin ne düzeyde öğrenildiğini ölçmeye yöneliktir. Öğrenci bir üst sınıfa geçecek durumda mıdır? İstenilen konuları ne ölçüde bellemiştir. Bunu saptamayı amaçlamaktadır. Bir başka anlatımla ölçme ve değerlendirme öğretimin verimliliğini, etkinliğini arttırmaya yarayan bir araç sayılmaktadır; fakat uygulamada daha çok yeterli görülmeyen öğrencileri eleme aracı olarak kullanılmaktadır (Poyrazoğlu, 1993, s.240). Buna karşılık orta öğretim Coğrafya dersleri programlarına göre değerlendirmenin amaçları şunlardır: 1-Bireysel farklılıkları gözetenek öğrencileri yetenekleri ve eğilimleri doğrultusunda geliştirmek, 2-Verilen bilgileri kavrayıp kavradıklarını saptamak, 3-Öğrencilerin yeni bilgilere hazır olup olmadıklarını tespit etmek, 4-Öğrencilerin grup çalışmalarına ve tartışmalarına katılarak almış oldukları görev ve sorumlulukları yerine getirip getirmediğini saptamaktır. Ancak ülkemizde değerlendirme sınıf geçme aracı olarak kullanılmaktadır. Oysa değerlendirme öğrenciler için eksikliklerini görme, öğretmen içinse değerlendirme sonuçlarına göre öğretim yöntemlerinin gözden geçirilerek öğrencilerin güdülenmesini sağlamaktır.

Coğrafya öğretiminde ölçme ve değerlendirme çalışmalarında öğretmenler çoğunlukla yazılı yoklamalara ağırlık vermekte testle ölçme ve değerlendirme çalışmalarına yeterince başvurulmamaktadır. Diğer taraftan hedef davranışları ölçmeye yönelik soru türleri hususunda ve testle ölçme ve değerlendirme çalışmalarında ölçülecek hedef davranışları, etkinlik alanını ve soruların ağırlığını gösteren “belirtke tablosu” hazırlanması göz ardı edilmektedir. Sonuçta yukarıda da ifade ettiğimiz gibi değerlendirme çalışmaları öğrenciyi notla taktir etme şeklinde algılanmaktadır.

Öte yandan başarısız veya istenilen seviyede başarılı olmayan öğrencilerin başarısızlıklarının ve yetersizliklerinin nedenini araştırılmamaktadır. Bununla birlikte öğrencilerin ünitedeki eksiklikleri çoğunlukla tamamlamaları için gerekli tedbirler alınmamakta ve sonuçta bir ünitedeki hedef davranışlar “tam öğrenilmediği” için öğrencinin diğer ünitelerde başarısız olma olasılığı artmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin geri bildirimini yönlendirici, güdüleyici ve pekiştirici fonksiyonlarından istifade etmeyerek sadece sınav notunu söylemekle sınırlı kalmaları, öğrencilerin neleri yeterince ve neleri de eksik öğrendikleri konusunda yetersiz bilgilenmelerine yol açtığı bilinmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Buraya kadar yapılan açıklamalardan hareketle, orta öğretim coğrafya ders kitaplarında yer alan ölçme ve değerlendirme çalışmaları hem nicelik açısından hem de soruların nitelikleri açısından yeterli özellikler taşımadığı görülmektedir. Bununla birlikte ünite sonu değerlendirme sorularının taksonomik özellikleri bakımından bilişsel alanın bilgi ve kavrama basamağındaki soruların çoğunluğu teşkil ettiği, buna karşılık uygulama basamağındaki soruların çok az sayıda yer aldığı görülmektedir. Duyuşsal (hissî) ve psiko-motor (harekî) davranışlarla ilgili becerilerin geliştirilmesini amaçlayan soruların hemen hemen yok denecek kadar az olduğu görülür. Buna ilaveten *ünite/konu ortası* soruların incelenen tüm kitaplarda yer almadığı tespit edilmiştir. Bu anlamda *ünite/konu ortası* soruları olan uyarıcı, geliştirici ve pekiştirici soruların kitaplarda yer almaması ölçme ve değerlendirme çalışmaları açısından dikkati çeken önemli bir eksikliklerdir. Araştırmamıza konu teşkil eden kitaplardaki ünite sonu değerlendirme sorularını ölçme ve değerlendirme ölçütleri bakımından değerlendirdiğimizde ise genellikle orta düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Son olarak, gerek orta öğretim coğrafya ders kitaplarında ve gerekse coğrafya dersi öğretmenlerinin uygulayacağı ölçme ve değerlendirme çalışmalarında göz önünde bulundurması gereken hususları şöyle sıralayabiliriz.

1. Hem coğrafya ders kitapları ve hem de coğrafya dersi öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme çalışmaları “*karma*” bir yaklaşımla hazırlanmış olmalıdır. Diğer bir ifadeyle

tüm yazılı ve sözlü anlatım yeterliliklerini ölçen soru şekilleriyle öğrencilerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

2. Ders kitaplarında yer alan ünite sonu değerlendirme sorularında kapsam geçerliliği sağlanmalıdır. Soruların sadece bilişsel alanın bilgi basamağındaki sorulardan ibaret olmamasına dikkat edilmeli, söz konusu alanın uygulama, analiz ve sentez basamağına da yer verilmelidir. Duyuşsal alanla ilgili olarak da tutum ölçekleri geliştirilmelidir.

3. Ders kitaplarında testle ölçme ve değerlendirme çalışmalarına büyük çoğunlukla yer verilmediği görülmektedir. Bu sebeple öğrencinin okuma-anlama gücünü ölçmeye yönelik olarak çoktan seçmeli sorulara daha fazla yer verilmelidir. Ayrıca kitabın sonunda kesinlikle cevap anahtarı bulunmalıdır.

4. Konuların sonumu sırasında uyarıcı, pekiştirici, geliştirici ve araştırma sorularına yer verilmelidir. Ayrıca sorular öğrencilerin kendi kendilerini değerlendirmeye imkan tanımalıdır.

5. Öğrenciye sadece sınav notunu bildirmek, nitelikli ve yeterli bir geri bildirim değildir. Notun yanı sıra öğrenciye eksikliklerinin neler olduğu ve bunların nasıl giderilebileceğine yönelik bildirimlerde bulunulmalıdır. Geri bildirim yönlendirici ve pekiştirici olması gerekmektedir.

6. Ünite başlarındaki hazırlık çalışmaları öğrencilerin yakın çevresi, ihtiyaçları ve günlük yaşantısı ile ilgili olmalı ve öğrencileri üniteye motive etmelidir.

7. Ders kitaplarının yazımı sürecinde sadece alan uzmanları değil, program geliştirme uzmanları, eğitim psikologu, görsel ve fiziksel tasarımcılar ve dilbilimciler de yer almalıdır.

KAYNAKÇA

- Atalay, İ. (2001). *Lise coğrafya*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın San. ve Tic. A.Ş. Yay.
- Atalay, İ. (2001). *Türkiye'nin beşeri ve ekonomik coğrafyası*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın San. ve Tic. A.Ş. Yay.
- Aydın, C. (2001). *Türkiye coğrafyası-fiziki (Lise)*. Ankara: Doğan Yayıncılık.
- Bloom, B. (1956). *Taxonomy of educational objectives, handbook I: Cognitive domain*. New York.
- Blomm, B. S., Hastings, J. T., & Madaus, G. F. (1971). *Handbook on formative and summative evaluation of student learning*. New York: McGraw Hill.
- Bloom, B. (1979). *İnsan nitelikleri ve öğrenme*. (Çeviren: D. Ali Özçelik): Ankara: Milli Eğitim Yayınevi.
- Çelik, H., Mercan, A., Ünel, K., & Yürük, Y. (2001). *Ülkeler coğrafyası*. İstanbul: MEB Yay.
- Demirel, Ö. (2002). *Türkçe öğretimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Duru, A., Aksoy, O., & Olgun, S. S. (2003). *Türkiye coğrafyası (Lise) (Fiziki)*. İstanbul: MEB Yay.
- Erdoğan, E., & Aydın, D. (2003). *Türkiye'nin beşeri ve ekonomik coğrafyası*. İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- Erinç, S. (2003). *Lise coğrafya*. İstanbul: Altın Kitapları Yay.
- George, W. M. (1998). *Social studies and the elementary school child*. New Jersey: Prentice Hall.
- Grahm, A. (1986). *Elementary social studies texts: An Authr-Editor's point of view*. *Social Education Policy Center*, Ed 232 941(50-55)
- Gözenç, S., & Aydın, D. (2003). *Ülkeler coğrafyası*. Ankara: Doğan Yayıncılık.
- İşman, A., & Eskicumalı, A. (1999). *Eğitimde planlama ve değerlendirme*. Adapazarı: Değişim Yayınları.
- Katz, E. (1984). *Federalism in secondary school American history and government textbooks*. In S. L. Schecter (Ed.), *Teaching about American federal democracy*. Philadelphia: Center for the Study of Federalism at temple University, ED 248 161
- Kent, A., et al., (1996). *Geography in Education*. New York: Cambridge University Press.
- Kılıç, A., & Seven, S. (2002). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Korkmaz, A., (2001). *İlköğretim ders kitaplarında ölçme ve değerlendirme*. In L. Küçükahmet (Ed.), *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kutlu, Ö. (1999). *İlköğretim okullarındaki Türkçe ders kitaplarındaki okuma parçalarına dayalı olarak hazırlanmış sorular üzerine bir inceleme*. *Eğitim ve Bilim*, 23(111).

- Küçük, S. (2002). Örgün eğitim ikinci kademe Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme çalışmalarında karşılaşılan güçlükler. *Milli Eğitim Dergisi*, 153-154.
- Küçükahmet, L. (2003). Eğitim programlarında ders kitabının yeri. In L. Küçükahmet (Ed.), *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Küçükahmet, L. (2004). *Öğretimde planlama ve değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. Linn, R. L., & Gronlund, N. E. (1995). *Measurement and assesment in teaching* (7th ed.). New Jersey: Prentice-Hall.
- Lorber, M. A., & Pierce, W. D. (1990). *Objectives, methods and evaluation for secondary teaching*. New Jersey: Prentice Hall.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1995). Ders kitapları inceleme yönetmeliği. *Tebliğler Dergisi*, 2434.
- Petterson et al., (1991). The use of verbo-visual information teaching of geography-views from teachers. Paper presented at the 23rd Annual Conference of the International Visual Literacy Association, Washington.
- Price, R. D. (1981). Textbook dilemma in the social studies. *The Social Studies*, 57(21-23).
- Poyrazoğlu, O. N. (1993). Türkçe öğretiminde karşılaşılan güçlükler ve çözüm önerileri. *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi ve Sorunları Semp.* Ankara. TED Yay.
- Savage, T. V., & Armstrong. D. G. (1999). *Effective teaching in elementary social studies* (4th Edition). New Jersey: Prentice Hall.
- Seven, S.(2001). İlköğretim sosyal bilgiler ders kitapları hakkında öğretmen ve öğrenci görüşleri. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Shannon, P. (1982). Some subjective reasons for teachers reliance on commerical reading materials. *Reading Teacher*, 36, 884-889.
- Şahin, C. (1990). Ortaokullar için milli coğrafya adlı kitap hakkında düşünceler. *Türk Kültürü Dergisi Sayı*, 324.
- Şahin, C., ve Diğerleri (2001). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Şahin, C., (2002). *Türkiye coğrafyası (Lise "Fiziki")*. İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi. Tan, Ş., Kayabaşı, Y., & Erdoğan, A.(2003). *Öğretimi planlama ve değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Thomas, P. R., & Jennifer T. N. (2000). *Classroom-ready activities for teaching history and geography in grades 7-12*. London: Allyn and Bacon.
- Thorndike, R. M. et al. (1991). *Measurement and evaluation in psychology and education*. Macmillan Publishing Company.
- Oosterhof, A. (1994). *Classroom applications of educational measurement*. New York: Merrill Publishing Company.
- Özgen, B. (1987). Türkiye’de ders kitapları sorunu ve çözüm yolları. *Eğitim ve Bilim*, Ocak(49).
- Özçelik, D. A. (1982). *Test hazırlama kılavuzu*. Ankara: ÖSYM Yay.

Yiğitarıslan (Gözkaya), D. (1995). Öğretmen ve öğrenci gözüyle ders geçme ve kredi sistemine göre tarih 1 ders kitabının değerlendirilmesi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹ Ölçütler konusunda: Yel, S.(2001). *Ders Kitabı İncelemesi (Örnek Bir Çalışma)*. (Editör: Prof. Dr. Leyla Küçükahmet). Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.173'ten yararlanılmıştır.

Yazarın Bilgileri*

Dr. Yaşar, 1970 Giresun doğumlu olup, Lisans öğrenimini Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra, lisans üstü eğitimini İstanbul Üniversitesi'nde tamamladı. Halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı'nda çalışmalarını sürdürmektedir.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi ABD
Anafartalar Kampusu
17100 ÇANAKKALE/TÜRKİYE
E-posta: okany@comu.edu.tr